

Bizans hükümdarı I. Theodosius tarafından yapılan zafer takına bitişik olarak II. Theodosius'un yaptırdığı iki kule ile ilk şeklini almıştır. Yine Bizans döneminde eklenen iki kuleye Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı üç ilave kule ile bugünkü hâlini almıştır. Kulelerden biri daha Bizans döneminden itibaren tutuklular ve idam mahkûmları için kullanılmış olup; içinde işkence aletleri, hücreler ve kuyular bulunmaktadır. Bu kuyulardan bir tanesinin deniz ile bağlantısı olduğu ve idam edilen kişilerin kafalarının bu kuyuya atıldığı buradan da denize ulaştığı rivâyet edilmektedir.

Yedikule Hisarı ve Zindanları, fethin ilk yıllarından başlamak üzere uzunca bir dönem devlet hazinesinin muhafaza edildiği ve ganimetlerin toplandığı bir hisar olarak kullanılmış olsa da hafızalara, yerli ve yabancı pek çok mahkûmun hapsedildiği bir zindan olarak kazanmıştır. Hisar, zindan olarak kullanıldığı yıllarda dönemin pek çok ünlü isminin mahkûmiyetine tanıklık etmiştir. Son nefesini cellâdın ellerinde veren meşhurlardan ilki Fatih Sultan Mehmed'in Sadrazamı Mahmut Paşa'dır. Mısır'dan İstanbul'a getirilen son Abbasi halifesi III. Mütevekkil bir müddet burada hapsolünmüştür. Buradaki mahkûmların şüphesiz en önemlisi genç yaşta tahta çıkan Genç Osman lakaplı II. Osman'dır. Genç Osman yeniçeriler tarafından tahttan indirildikten sonra Yedikule Zindanları'na getirilmiş ve burada cellâtlar tarafından katledilmiştir. Trabzon Rum İmparatoru David Komnenos ve oğulları, ve Kırım Hanı Mehmed Giray gibi önemli kişiler de Yedikule Zindanları'nda hapis hayatı yaşamışlardır.

Anames/Anemas Zindanları

Bizans dönemine ait eserler arasında en az bilinenlerinden olan Anames Zindanları, Blakernai Sarayı'nın bir parçası olarak 14 hücreli bir yapı halinde Fatih'de yer almaktadır. Bir yeraltı zindanı hüviyeti taşıyan yapı hakkında doğruluğu kesin olarak bilgilere sahip değiliz maalesef. Adını, Arap asıllı bir Bizans askeri olan Mikhael Anemas'tan aldığı bazı kaynaklarda belirtilmektedir. Rivayete göre 1107 tarihinde İmparator Aleksios'a karşı tertip edilen suikast girişiminden dolayı yakalanarak

Osmanlı Dönemi boyunca Kanlıkuyu adıyla anılan kulenin, zindan olarak kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle bir dönem kadın suçlular bu zindanda hapsedilmiştir. Kaynaklarda Baba Cafer Zindanına daha çok borcunu ödeyemeyen kimselerin hapsedildiği de nakledilmektedir.

bu zindanın kulesine hapsedilmiştir. Uzun yıllar ciddi anlamda bakımsızlığa terk edilip harabe halde kalan Anames Zindanları, tarihî filmler için plato vazifesi görmüştür. Halihazırda İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından başlatılan bir çalışma ile zindan ve çevresinin bir kültür sanat merkezi haline getirilmesi planlanmaktadır.

Cellât Çeşmesi

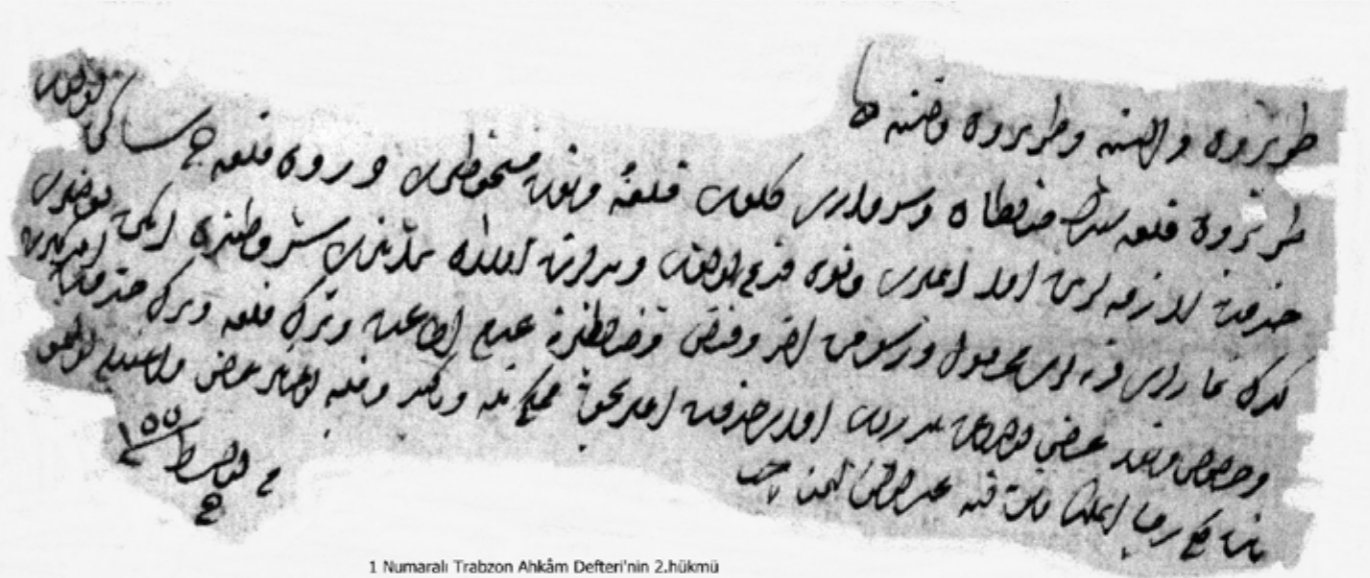
Osmanlı'da idam cezalarını infaz etmek üzere saraylarda cellât bulundurma geleneği XV. yüzyıldan 1826 tarihine kadar devam etmiştir. Siyaseten öldürülmeleri gereken kişiler veya Dîvân-ı Hümâyun'da yargılanıp da, idama mahkûm olanların infazı, Topkapı Sarayı'nın birinci kapısı Bâb-ı Hümâyunla ikinci kapısı Bâbusellâm arasında bulunan "Cellât Çeşmesi/Siyaset Çeşmesi" önünde yapılırdı. Mahkûm Cellât Çeşmesi'nin önüne getirilir ve çeşmenin önündeki taşın üzerine başı konularak bostancıbaşının nezaretinde, cellâtbaşının kılıç darbesiyle idam edilirdi. İnfaz gerçekleşikten sonra cellâtlar, kanlı palalarını veya satırlarını bu çeşmede yıkadıkları için çeşmeye Cellât Çeşmesi denmişti. Bir rivayete göre siyâsî mahkûmların infazının burada olması, bir başka rivayete göre de, siyaset ve idam yetkisinin tek bir kişinin yani padişahın elinde toplanması sebebiyle bu çeşmeye Siyâset Çeşmesi de denilmektedir. Bir dönem cellâtlara da "meydân-ı siyâset ustası" denilmiştir.

Cellât Çeşmesi, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in İstanbul'u 1892 yılında ziyareti esnasında saray ve avlu düzenlemesi sebebiyle Sultan II. Abdülhamid'in emriyle sökülerek Bâb-ı Hümâyun'un içine taşınmış; yerine başka bir yerden getirilen Hamidiye Çeşmesi monte edilmiştir. ■

K A Y N A K L A R

- Ali KARACA, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fahişe Hatunlara Uygulanan Cezalar: Hapis ve Sürgün", Hapishane Kitabı, Ed. Ermine G. Naskali, Hilal O. Altun, İstanbul 2010.
- Gülru NECİPOĞLU, 15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı, çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2007.
- Halil Ethem ELDEM, Yedikule Hisarı, İstanbul 1932.
- J. B. TOVERNIER, Topkapı Sarayında Yaşam, çev. Perran Üstündağ, İstanbul 1984.
- Muhammed PAMUK, Ölümün Soğuk Elçisi Cellât, İstanbul 2003.
- Mümin YILDIZTAŞ, Mütareke Dönemi Suç Unsurları ve İstanbul Hapishaneleri Yayınlanmamış Doktor Tezi, İÜ, SBE, İstanbul 1997.
- Necdet SAKAOĞLU, Saray-ı Hümâyun, İstanbul 2002.
- Ömer ŞEN, Osmanlıda Mahkûm Olmak, İstanbul 2007.
- Yasemin SANER GÖNEN, "Osmanlı İmparatorluğunun Hapishaneleri İyileştirme Girişimleri", Hapishane Kitabı, Ed. Ermine G. Naskali, Hilal O. Altun, İstanbul 2010.
- Yunus UĞUR, "Şerhiye Sicilleri", DİA, XXXIX, s. 8-11.

DİVÂN-I HÜMÂYÛN ŞİKÂYET DEFTERLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mustafa KÜÇÜK*

Divân-ı Hümâyûn'un idarî ve siyâsî yetkileri yanında Batılı gözlemcilerde hayranlık uyandıran tarafı adlî işlerde kendini göstermektedir. Buraya sosyal mevki, yaş, din, dil, cinsiyet farkı kesinlikle gözetilmeksizin herkes yazı ile veya bizzat başvurabilirdi. Üyeler bütün şikâyetleri dinlemek zorundaydılar.

*Dr., Başbakanlık Osmanlı Arşivi.

□ Osmanlı Devleti'nde siyasî, idarî, askerî, örfî, şer'î, adlî ve malî işlerle şikâyet ve dâvalar; hangi millet ve din ile tabakaya mensup olursa olsun, kadın-erkek herkese açık bulunan Divân-ı Hümâyûn'da görüşülür ve ilgili makamlarca incelendikten sonra burada karara bağlanırdı.¹ "Memleketin herhangi bir yerinde haksızlığa uğrayan, zulüm gören veya mahallî kadıların haklarında yanlış hüküm verilmiş olanlar, valilerden, askerî sınıflardan şikâyeti bulunanlar, vakıf mütevellilerinin haksız muamelelerine uğrayanlar"ın resmî veya hususî dâvaları Divân-ı Hümâyûn'da hal edilemezse veya padişaha arz edilmesi gerekmezse, "padişahın mutlak vekili olan vezir-i âzâmın ikinci divânında, yani kendi sarayında akdettiği divânda müzâkere ve hal edilirdi".²

Divân-ı Hümâyûn toplantıları önceleri her gün icra edilirken, on altıncı asrın başlarından itibaren haftada dört gün olarak gerçekleşirdi. Kuşluk zamanında başlayan bu toplantıların bazen öğleye kadar devam ettiği görülürdü ki akşama kadar süren toplantıların da olduğunu Feridun Ahmed'in Münşeât-ı Feridun'undaki Ruznâme'de zikr edilmektedir.³

Divân-ı Hümâyûn, pek çok kalemin bir arada bulunduğu bir teşkilâttir. Paşa Kapısı veya Bâb-ı Âsafî denilen Sadrâzam Dairesi'nin bütün devlet işlerini üzerine alıp merci olmasından evvel Divân (Beylik), Tahvil (Kese veya Nişancı), Ruûs ve daha sonra ilâve edilen Âmedî Kalemi olmak üzere dört kısımdı. Beylikçi Kesedârı, Divân-ı Hümâyûn Mühimme Kalemi'nin âmiri idi.⁴

Divân-ı Hümâyûn Kalemi'nin vazifelerine dair, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın bir defterden hülâsa ettiği aşağıdaki malûmat, bu dairenin işleri hakkında oldukça aydınlatıcıdır:⁵

Divân-ı Hümâyûn kalemi öteden beri devletin mahzen-i esrandır; Osmanlı devletinin Avrupa devletleriyle musâlehası mün'akid olduğu tarihlerden itibaren eski ve yeni ahidnâmelerin hepsi bu dairede saklanır, İstanbul'daki elçilerin devletlerine müteallik işler ve ticaret muameleleri ve sair maddelerinin berat ve emirleri de burada bulunurdu. Bunlardan başka eyâlet ve liva mutasarrıfları yani vali olan vezir, beğlerbeği ve sancakbeğleri ve kale muhafızları ve sairenin azil ve nasb ve tebdilleri vukuunda vaziyetin icablarına göre kendilerine verilecek direktiflere ait hususlar, Anadolu ve Rumelide vuku bulan şer'î davalarla kanunî maddeler ve umur-ı idarenin rüyet ve tesviyesi zımında lâzım olan bütün emirler hep bu

Divân-ı Hümâyûn kaleminden yazılırdı.

Gizli tutulması icab eden mühim işlerle sair iktiza eden emirlerin ve tahriratın tanzimi reisü'l-küttâb tarafından Divân-ı Hümâyûn beylikçilerine havale olunup onlar da gündüzleri beylikçi odasında ve geceleri kendi evlerinde kaleme alıp yazılacak emirlerin müsveddesi makamında olan kalem buyrultusunu evvelâ reisü'l-küttâba arz edip yazılması muvâfık görülürse bu kalem buyrultusunun üzerine pençe koyup Sadârete takdim edilir ve oradan da bunun üzerine sahh-ı âlî denilen ve bizzat sadrâzam tarafından konulan ve yapılan işe kendisinin muvâfakat ettiğini belirten sah işaretinin ardından muamele görürdü.⁶

Padişah adına karar veren Divân-ı Hümâyûn'un, gelişmiş döneminde vezirîâzâmın da üstünde bulunduğu söylenebilir. Zira sadrâzam tek başına padişahı temsil ederse de Divân'da kararlar ilgili kişilerin katılmasıyla verildiğinden, Divân-ı Hümâyûn'un padişahattan sonra en yetkili makam olduğu kabul edilmelidir. Öte yandan sadrâzamın şer'î konularda dâva görmesi mümkün değildi. Halbuki Divân-ı Hümâyûn kazaskerler dolayısıyla bu konuda da yetkiliydi.

"Divân-ı Hümâyûn'un idarî ve siyasî yetkileri yanında Batılı gözlemcilerde hayranlık uyandıran tarafı adlî işlerde kendini göstermektedir. Buraya sosyal mevki, yaş, din, dil, cinsiyet farkı kesinlikle gözetilmeksizin herkes yazı ile veya bizzat başvurabilirdi. Üyeler bütün şikâyetleri dinlemek zorundaydılar. İslâm hukukunda temyiz kavramı olmadığı, kadının verdiği hüküm kesin sayıldığı hâlde burada kadıların hükümleri de incelenir, haksız görülenler bozulur ve yeniden hüküm vermesi için kadıya gönderilirdi. Şeriat dışı örfî konularda ise nişancı ile vezirîâzam ve diğer vezirler karar verirdi".⁷

Divân'da şikâyetçi fazla olduğu zaman sadrâzamın müsaadesiyle ikinci vezir de dâva dinlerdi. Ancak ikinci vezir azil, tayin ve yevmiye zammına dair işler hakkında bir karar vermez, bunları sadrâzama bırakırdı.⁸

Divân'daki müzâkereler esnasında her zaman bir ruznâme (günlük-gündem) mevcut olmakla birlikte, bunlar mutlak surette defterlere kaydedilmezdi. Bir örnek olması bakımından, 15 Muharrem 981 (18 Mayıs 1593) tarihli Divân-ı Hümâyûn toplantısında şikâyete dair görülen konulara yer verebiliriz:⁹

1. Kıbrıs'ta tezkiresini zâyî edenin ruk'asıdır (istidâsıdır).
2. Yüzbaşı olanın ruk'asıdır.
3. Babam tımarı bana verilmişken âhara da verildi

1 Numaralı Trabzon Ahkâm-ı Şikâyet Defterinin Kapak Etiket

4. Otuz yıldan beri mülkiyet üzere mutasarrıf olduğum evimi vakfa çıkardı diye mütevelliden şikâyet edenin ruk'asıdır. İçinde fetvâ-yı şerife bile sarılıdır.
5. Küffârdan baha ile (fidye-i necât ile) çıkanın ruk'asıdır.
6. Şuhûd kadısından şikâyet edenin ruk'asıdır; bahçelerimi ve yerlerimi sipahiye hükmetti, deyü.
7. Tımarı sancağa ilhâk olundu diyenin ruk'asıdır.
8. Bal nâm yeniçeriden şikâyet edenin ruk'ası. Hatt-ı şerif vardır.
9. Mülâzemet rica eden dânişmend ruk'asıdır.
10. Ayşe nâm hâton ruk'asıdır; yeniçeriden şikâyet eder. Hatt-ı şerif vardır hüccetleri bile. Divân'da çavuşbaşına verildi.
11. Ayşe nâm hâton ruk'asıdır. Kite kazasında bir yeniçeri zulüm eyledi deyü şikâyet eder.
12. Şaban nâm kimesneyi tımarını aldı deyü şikâyet eder. Hatt-ı şerif vardır.

DİVÂN-I HÜMÂYÛN ŞİKÂYET DEFTERLERİ

Osmanlı Devlet sistemi adalet prensibi üzerine kurulmuştur. Bu adalet kavramı, halkın dilek ve şikâyetlerini icabında doğrudan padişaha sunabilmesi, onun emri ile isteklerinin yerine getirilmesi ve haksızlıkların giderilmesi prensibine dayanmaktaydı. Bu temel anlayış Osmanlı idaresinde bir takım teşekküllere vücut vermiştir ki, Divân-ı Hümâyûn Şikâyet Kalemi bu teşekkülün en başta gelenidir.¹⁰

Adalet ve devlet mekanizmalarının en iyi şekilde işlemesinde halkın şikâyetlerinin rolü büyük olup, şikâyetin ana esprisi otokontrolün sağlanması idi. Merkezden verilen bir emrin görevlilerce en iyi şekilde uygulanıp uygulanmadığı, yapılan şikâyetler dikkate alınarak değerlendiriliyordu.¹¹ Bir örnek olarak zikredersek: Divân-ı Hümâyûn'dan sâbık Özi Valisi Vezir Abdi Paşa'ya yazılan hükümde; kendisine Mısır eyaletini zabt etmek görevi tevcih edildiği bildirilmekle beraber, 1126 senesi Şaban ayının 29. gününde (9 Eylül 1714) vâki' "tut zamanı" bir an evvel yola çıkması emredilmiş ve "esna-yı râhda ve menâzil ve merâhilde kimesneye te'addî ve tecâvüz" etmeyerek derhal memuriyet mahallinde görevine başlaması buyurulmuştur.¹² Böylece bir kargaşayı düzeltmek veya bir yerde intizam tesis etmekle görevli kişinin bu yolda bile her hangi bir haksızlığa ve şikâyete yol açmaması açıkça dile getirilmiştir.

Divân-ı Hümâyûn'da, 1059 (1649) yılına kadar فرمان, berat ve hükümlerin tamamı Mühimme Defterleri'ne kaydolunurken; bu tarihten itibaren yalnız devlete ait işler Mühimme Defterleri'ne yazılmış, şahsî dâvalara ait فرمان, berat ve benzeri kayıtlar için Şikâyet Defterleri adı verilen ayrı defterler tutulmağa başlanılmıştır. 1742 tarihinden itibaren ise şikâyetlerin eyaletlere göre ayrı defterlere kaydedilmesi usul edinilmiş ve bu defterlere Ahkâm-ı Şikâyet adı verilmiştir. Şikâyet konulu bir hüküm sehven Mühimme defterlerine kaydolmuşsa bu husus belirtilerek hüküm iptal edilmiştir.¹³ Doğrusu, günümüzde gerçekleştirilen tasnif çalışmalarında da Mühimme ile Şikâyet defterlerinin kimi zaman karıştırıldıklarına şahit olunmaktadır.¹⁴ Şekilleri itibarıyla birbirlerine büyük ölçüde benzeyen¹⁵ ve aynı kurumdan çıkan bu defterlerin türünü ayırt etmenin, rutin bir tasnif çalışmasından çok muhtevaya dair müdekkik bir nazara bağlı olduğunda şüphe yoktur.¹⁶

Vilâyet Ahkâm-ı Şikâyet Defterlerinden birisinin kapak etiketi: [1 Numaralı] Trabzon Defteri. Min evâ'il-i Cemâziye'l-âhir sene 1155-ilâ evâ'il-i Reb'ü'l-âhir sene 1173 [3 Ağustos 1742-22 Kasım 1759].¹⁷

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Şikâyet Defterleri

Bugün Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan ve konuları; idarî ve askerî yetkililerle ilgili şikâyetleri, soygunları, mahkeme kararlarına itirazı, borçlarla ilgili şikâyetleri, köylünün toprak anlaşmazlıklarını, tımarlı sipahinin vergiyi toplayamama şikâyetlerini ve esnaf şikâyetlerini hâvi bulunan defterler, aşağıda belirtilen kataloglarda yer almaktadır:¹⁸

1) 989 Numaralı Divân-ı Hümâyûn Defterleri Kataloğu'ndaki Şikâyet Defterleri

Bu katalogta, Atik Şikâyet Defterleri adıyla 1-213 sıra numaralarında kayıtlı 1059-1253/1649-1837 tarihleri arasındaki kayıtları ihtiva eden 213 adet Atik, Ordu ve Rikâb Şikâyet Defteri mevcuttur. Bu seride yer alan defterler-

den 1649 ve 1652 yıllarına ait 1 ve 2 numaralı defterler, Şikâyet Defterleri'nin Osmanlı hukukundaki uygulamasını, Şikâyet defterleri ışığında Osmanlı hukuku ve uygulaması (1649-1653),¹⁹ adlı mühim bir doktora çalışmasıyla inceleyen Saliha Okur Gümrükçüoğlu tarafından ayrıca değerlendirilmiştir.²⁰

KATALOG NU.	SIRA NU.	FONUN KODU	TARİH	Defter Adedi	KATALOG TERTİBİ
989	1-213 ²¹	A. DVN. ŞKT	Hicrî Miladi 1059-1253 1649-1837	213	Analitik Envanter

Nakledilen Şikâyet Defterleri

Defterin Eski Nu.	ORJİNAL ADI	HİCRÎ TARİH	MİLADÎ TARİH	Defterin Nakledildiği Fon	Yeni Numarası
5	Şikâyet	1069-1195	1659-781	Atik Şikâyet Defterleri	209
8		1115-1253	1704-1837	(Katalog Nu: 989)	210
23		1122	1710		211
25		1127	1715		212
24		1150	1737		213

2) 980 Numaralı Bâb-ı Âsâfi Defterleri Kataloğu'ndaki şikâyet defterleri

Bu katalogta, A. DVN. ŞKT koduyla 978-1014/A genel sıra numaralarında kayıtlı 910-1234 (1504-1819) tarihleri arasındaki kayıtları ihtiva eden bir kaç sayfa veya formadan müteşekkil 38 adet Şikâyet Defteri parçası mevcuttur.

KATALOG NU.	SIRA NU.	FONUN KODU	TARİH	Defter Adedi	KATALOG TERTİBİ
980	978-1014_A	A. DVN. ŞKT	Hicrî Miladi 910-1234 1504-1819	38	Analitik Envanter

3) MAD (Maliyeden Müdevver Defterler) içerisinde mevcut şikâyet defterleri

DEFTERİN ADI	TARİHİ
Rusûm ve Harc-ı Berat, Tecdîd-i Berat ve Ahkâm-ı Şikâyet	1053 1326 (1643-1909)

Şikâyet defterlerinde yer alan hükümler, genel olarak bir kaza halkının şikâyetleri şeklinde olduğu gibi, kadın veya erkek, ferdî şikâyetler de görülmektedir. Gerek toplu şikâyetler (mahzarlar), gerekse münferid olanlar, mahallî kadı vasıtasıyla Divân'a gönderebilirlerdi. Ancak her hangi bir kişinin doğrudan Divân'a şikâyetinde bulunması pekâlâ mümkündü.²²

Gümrükçüoğlu'nun incelediği 2215 hükmün 1793 adedi, Divân'a gönderilen şikâyetlerden oluşurken, geri kalan hükümler, Divân'dan mahallî mahkemelere gönderilen tayin, buyruk ve sair i'lâmlardan meydana gelmektedir. Şikâyet edilenler iki ana gurupta toplanmıştır. Bunlardan birincisi devlet otoritesini temsil eden kamu görevlileri; ikincisi ise Müslim ve gayrimüslim, halkı temsil eden re'âyâ grubudur. 1793 şikâyet arasında 878 adet hüküm, kamu görevlilerinden; 548 adet ise re'âyâdan yapılan şikâyetler aittir. Kamu görevlileri arasında ise 733'ü Ehl-i örfü, 145 adedi ise Ehl-i şer'i konu alan şikâyetlerdir.²³

Divân-ı Hümâyûn'a gönderilen toplam 877 şikâyet arasında; görevi kötüye kullanma başlığı altında işlenecek kararların çokluğu açıkça görülmektedir. Alacak davaları dışında, yapılan şikâyetlerin büyük bir kısmı, görevi suistimal ve yetki tecavüzü alanına giren suçlardır. Özellikle görevi kötüye kullanma ile ilgili 486 adet şikâyet belirlenmiştir. Söz konusu şikâyetleri; kanuna aykırı akçe ve erzak toplamak için devre çıkmak,²⁴ haksız yere bir malı zimmete geçirmek, vakıf mallarında vakıf şartlarına aykırı olarak tasarrufta bulunmak, miras taksiminden haksız kazanç sağlamak, gasp, hırsızlık, yaralama, öldürme gibi olaylara karışmak şeklinde sıralamak mümkündür. Ayrıca özellikle sipahi gurubunun vergiler konusunda halka yaptığı haksızlıklar, mülkî âmirlerin genellikle yetkilerini aşarak re'âyâyı haksız yere cezalandırmaları, önde gelen şikâyetler arasında sayılabilir.

İdarecilerin yanında, kadıların da kanuna aykırı fiiller ger-

çekleştirdikleri, merkeze ulaşan şikâyetlerden anlaşılmaktadır. Kadıların buldukları kazanın hem idarî, hem mülkî âmiri olmaları sebebiyle, vazifeyi suistimalin birden fazla alanda yapıldığını söylemek mümkün görülmektedir. Bununla birlikte görevde olan kadıların, usulsüz uygulamalarından dolayı beylerbeyi, sancakbeyi gibi ehl-i örfü şikâyet ettikleri ve yapılan şikâyetler sonucu idarecilerin cezalandırıldığı, mallarının müsadere edildiği veya azledildiği örneklerine de sıklıkla rastlanmaktadır. Genel bir değerlendirilme yapıldığında ise ehl-i örfün, ehl-i şer'e göre daha fazla şikâyet edildiği (733/145); Müslümanların gayrimüslimlere ve erkeklerin kadınlara göre daha çok şikâyette buldukları anlaşılmaktadır.²⁵

Bismihî Te'âlâ

Hazihî kuyûd-ı ahkâmü's-şikâyât der-zamân-ı Sadr-ı sudûri'l-vüzerâ Hazret-i Ali Paşa yessera'llâhu mâ-yeşâ' ve fi eyyân-ı Hazret-i Mehmed Râgıb Efendi Re'isü'l-küttâb nâle mâ-yetemennâhu.²⁶

Bir örnek hüküm olmak üzere 1 Numaralı Trabzon Ahkâm-ı Şikâyet Defteri'nin 2. sayfasında yer alan aşağıdaki hükmün transkribesine burada yer veriyoruz:

"Trabzon valisine ve Trabzon kâdisına hüküm ki:

Trabzon Kal'ası'nın zâbitân ve serdârı gelüp kal'a-i mezbûre müstahfızları derûn-ı kal'ada sâkin oldukları hıdmet-i lâzımelerin edâ etmeleri kânûn-ı kadim olunup ve yedlerinde olan berâtları şurûtundan iken ba'zıları gedik tımarları karyeleri mahsûl ve rusûmum ahz u kabz ve zâbitlerine adem-i itâ'at ve terk-i kal'a ve terk-i hıdmet eylediklerin de ve husûs-ı mezbûr arz olduğun bildirüp edâ-yı hıdmet etmeleri için muhkem tenbih ve te'kid ve mütenebbih olmayanlar arz ve i'lâm olunmak bâbında hüküm ricâ etmeğin kânûn üzere amel olunmak için yazılmışdır.

Fi evâsıt-ı C. Sene 1155 [13-22 Ağustos 1742].²⁷ ■

Sayfa Nu.	DEFTERİN MUHTEVASI	Hüküm Nu.
1.	İznik'de merhûm Eşrefzâde Mescidi mürtelikasının ulûfelerinin müfettiş tarafından kesilmemesi hususunda İznik kadısına hüküm.	2
2.	Karaman'a tâbi Yüzdéciler mukâtaasının iltizâma verilmesi hususunda Mukâtaât Nâzırı Konya Kadısı Mevlânâ Hacı Ali'ye hüküm.	3
3.	Arazi anlaşmazlığının halli hususunda Tatay ve Araç kadılarına hüküm.	4
4.	Bursa'daki Şerafeddin Paşa'nın Mescidi Evkâfı mütevellisi üzerindeki zimmetinin tahsil hususunda Bursa kadısına hüküm.	9
5.	Kastamonu'da bulunan Toygar Ferhad Medresesi müderrisliği ve mevkûfuların müderrislik ulûfesine dahl etmemeleri hususunda Kastamonu livası ve Çankırı mukâtaalarına müfettiş olan Mevlânâ Fazlullah'a ve Kastamonu'daki Göl kadısına hüküm.	12
6.	İnegöl'de vâki İshak Paşa imâreti ve evkâfının, mütevellî, câbi ve kâtiplerinin usulsüzlükleri ve mezkûr evkâfın irad ve masraflarının incelenmesi hususunda Bursa kadısına hüküm.	15
7.	Bursa'da bulunan Veliyyüddinzâde Ahmed Paşa'nın Medresesi müderrisliği ve evkâfın işleri hususunda Bursa kadısına hüküm.	16
8.	Üsküdar'da Merhûm Davud Paşa Camii'nin imamının ulûfesinin verilmemesine dair Üsküdar kadısına ve sâbıkan Ağlasun Kadısı Mevlânâ İvaz'a hüküm.	17
9.	Merhûm Davud Paşa Camii'nin müezzininin ulûfesinin verilmemesi hususunda Üsküdar kadısına ve sâbıkan Ağlasun Kadısı Mevlânâ İvaz'a hüküm.	18
10.	Mihaliç'te ihzârîye mahsûlüne zarar ve noksan getirilmemesi hususunda hüküm.	19
11.	Nâibin ölen bir kişinin malına el koymak için mahkeme sicilindeki o şahısla ilgili tereke sayfasını kesmesi ve nâibin ihzâr ve kaziyenin tahkiki için Ayazmend kadısına ve Biga ve Karesi sancakları mukâtaatı nâzırı Karacalar Kadısı Mevlânâ Kemal'e hüküm.	20
12.	Rodos Kalesi içindeki keferenin yetiştirdiği sebzenin şehre götürülmesi esnasında kale kapıcısının Rodos'daki imâret-i âmire evkâfı için para aldığına dair Rodos kadısına hüküm.	24

D İ P N O T L A R

1. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı, TTK Yayınları, Ankara 1948, s. 13.
2. Uzunçarşılı, aynı yer.
3. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 14.
4. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 39-40.
5. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 51.
6. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 51.
7. Ahmet Mumcu, "Divân-ı Hümâyûn", DİA, c. 9, İstanbul 1994, s. 431.
8. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 23.
9. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 79'dan naklen: BOA, 21 Numaralı Mühimme Defteri, s. 3.
10. Yusuf İhsan Genç-Mustafa Küçük vd, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Başbakanlık Basımevi, Genişletilmiş 3. baskı, Ankara 2010, s. 21.
11. "Şikâyet defterlerinde yer alan hükümlerin içerikleri Mühimme defterlerindekiler kadar önemlidir. Emirler, çoğu zaman, iki kişi arasındaki problemleri çözümlenmek üzere alınmış gibi gözüke de aslında devletin iç düzenini sağlamaya ve korumaya yöneliktir". Emel Soyer, XVII. yy. Osmanlı Divan Bürokrasisindeki Değişimlerin Bir Örneği Olarak Mühimme Defterleri, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 98.
12. BOA, ALİ EMİRİ, Sultan Üçüncü Ahmed, 1749.
13. Bk. Mübahat Kütükoğlu, "Mühimme Defteri", DİA, c. 31, İstanbul 2006, s. 521'den naklen: BOA, MAD, nr. 103, s. 233/29.
14. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin hâlen sürdürmekte olduğu tasnif çalışmaları Mühimme veya Şikâyet defteri olarak adlandırılan defterlerin değerlendirilmesi için bk. Emel Soyer, a.g.e., s. 79-88.
15. "Şikâyet Defterleri ile Mühimme Defterlerini şekil özelliklerine göre ayırt etmek aralarındaki benzerlikten dolayı mümkün gözükmemektedir". Emel Soyer, a.g.e., s. 92.
16. "Ancak bu iki defter arasındaki esas farklılıklar muhtevalarından ileri gelmektedir". Emel Soyer, gös. yer.
17. BOA, A. DVNS. TZ. d. Numara 1.
18. Genç-Küçük, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, s. 21-22; 267.
19. Saliha Okur Gümrükçüoğlu, Şikâyet defterleri ışığında Osmanlı hukuku ve uygulaması (1649-1653), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul 2010.
20. Saliha Okur Gümrükçüoğlu, "Şikâyet defterlerine göre Osmanlı tebaasının şikâyetleri", AUHFD, sayı 61, yıl 2012 (1), s. 175-206. Makale başlığında yer alan teba' kelimesi, yaygın olarak böyle kullanılmakta birlikte, tabir' kelimesinin çoğluğu olduğundan, kaide gereği tebe'a (tebaa, tebea) şeklinde yazılmalıdır.
21. 40 Numaralı Şikâyet Defteri, Mühimme 114-1'e nakledildi.
22. Saliha Okur Gümrükçüoğlu, a.g.m., s. 180.
23. Gümrükçüoğlu, a.g.m., s. 175.
24. Bk. Feridun Ermececi, "Devre Çıkma", DİA, c. 9, İstanbul 1994, s. 250-251.
25. Gümrükçüoğlu, a.g.m., s. 190; 198; 201; 203.
26. BOA, A. DVNS. TZ. d. Numara 1, s. 1.
27. BOA, A. DVNS. TZ. d. Numara 1, s. 1.